

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Hoe (on)vrij is een associatie van psychoanalytici?

Jan Cambien

Psychoanalytische verenigingen willen niet weten dat zij niet zonder een mystiek genie kunnen en evenmin dat zij de slaaf zijn van de psychoanalyses. Beide stellingen worden opgebouwd aan de hand van een casus, gekoppeld aan Bions ideeën over de verhouding tussen individu en groep.

Casus

Vele jaren geleden – het lijkt nu wel eeuwen geleden – zag ik op het spreekuur een eenentwintigjarige student in de psychologie. Hij kwam, omdat hij vreemde tochten maakte in zijn hoofd. Op een zekere dag ging hij bijvoorbeeld naar de bioscoop en plots werd hij in de tijd teruggekatapulteerd tot ongeveer drieduizend jaar voor Christus. Hij herinnerde zich allerhande zaken die hij had meegemaakt in de loop van de eeuwen. Het leverde hem quasi mystieke inzichten op over het leven en de geest. Anderzijds was het een zeer beangstigende ervaring om terzelfdertijd als eenentwintigjarige én als eeuwenoude man naar een film te zitten kijken.

De jonge student heeft sinds enige tijd contact met wat hij een ‘al oudere man’ noemt – hij preciseert ontnuchterend ‘een veertiger’. Die oudere man is de incarnatie van een echte psycholoog. Met ‘een echte psycholoog’ bedoelt hij dat de man werkelijke inzichten heeft in het psychisch functioneren van mensen – in elk geval veel meer begrijpt van psychologie dan de hele verzameling van stoffige en saaie professoren die verantwoordelijk zijn voor zijn universitaire opleiding. Die hebben allen samen in het geheel niets kunnen overbrengen van ‘die Sache selbst’ van het psychische leven. De ‘oudere man’ daarentegen is iemand die een authentiek contact maakt, die echt kan luisteren, die schitterende intuïtieve analyses van anderen maakt, die verrassende perspectieven opent op de diepste roerselen van de ziel, en die bovendien nooit bevoogdend en toch steunend is. Hij is daarenboven de eerste man die concreet blijkt geeft van zelfkennis. Deze man is

Dr. J. Cambien is psychiater-psychoanalyticus, lid van de Belgische School voor Psychoanalyse, werkzaam bij CGGZ Andante te Antwerpen en in privé-praktijk.

Correspondentieadres: Waversebaan 217,
3001 Heverlee. E-mail: jan.cambien@chello.be

erin geslaagd voor onze student de fascinerende wereld van de psychische ruimte te ontvouwen – te ‘ontzippen’ in eenentwintigste-eeuws.

Er is echter ook een probleem met deze psychologische goeroe. Hij is namelijk een man die nogal in de marge van onze maatschappij verzeild is geraakt. Ondanks zijn grote psychologische talenten is de man maatschappelijk allesbehalve succesvol. Hij is werkloos en nog net niet dakloos. Door zijn compromisloze, superieure vorm van psychologiebeoefening heeft hij elke kans op een maatschappelijk georganiseerde beoefening ervan verkeken. Verkeken is niet eens een goed gekozen omschrijving want eigenlijk is er eerder sprake van een totale desinteresse voor een maatschappelijk conformisme. De man kreeg in de loop van zijn leven vele kansen om zich te integreren, maar hij vindt dat zich aanpassen hetzelfde is als zijn ziel verkopen. Hij wil geen water in zijn wijn doen.

De jonge student heeft een mateloze bewondering voor deze psychologische Messias. Hij heeft bovendien het gevoel dat hij over dezelfde vreemde dieptepsychologische talenten beschikt en dus in de voetsporen zou kunnen treden van deze profeet van de psyche. Enerzijds raakt hij daardoor in een opgewonden ambitieuze toestand. Anderzijds deinst hij angstig terug voor de weinig geruststellende toekomstperspectieven die een carrière als profeet biedt. Hij denkt dat hij er toch de voorkeur aan geeft zijn boterham te verdienen met zijn psychologische talenten in plaats van de volgende compromisloze incarnatie te worden van de ontdekkingsreiziger van de psyche. Dat was de reden waarom hij mijn hulp inriep. Hij hoopte dat ik hem zou helpen om van zijn voorkeur een werkelijkheid te maken. Hij verwachtte met andere woorden dat hij dankzij mijn hulp voor een geconformeerde academische carrière zou kiezen en ooit docent psychologie zou worden – wat gezien zijn uitstekende universitaire resultaten moest kunnen. Hij hoopte dat hij niet voor de verleiding zou bezwijken een mystiek psychisch genie te worden, een ontdekker van de verkromming in de psychische ruimte die toekomstveranderende exploraties van het verleden mogelijk maakt. Hij wilde liever een cent verdienen, want hij wilde ook gewoon een gezin met vrouw en kinderen en die kosten nu eenmaal (veel) geld. Maar dit was eigenlijk niet het diepste motief van zijn vraag om behandeld te worden. Meer fundamenteel was hij gemotiveerd omdat hij overweldigd werd door angst als hij vooruitblikte naar de bovenmenselijke pijn, het onnoemelijke psychisch lijden dat de prijs zou zijn van een keuze voor het pad van het mystiek psychisch genie. ‘Ik wil geen Nietzsche worden’, zei hij, wijzend op *Die fröhliche Wissenschaft*, die ik onoplettend en zondigend tegen de regels van de neutraliteit op mijn bureau had laten slingeren. De vaststelling dat ik Nietzsche wel lees maar anderzijds van mij toch niet bekend is dat ik zelf grensverleggende boeken schrijf, leek hem ervan te overtuigen dat ik wel in staat zou zijn om hem te helpen een lector over psychologie in plaats van de vleesgeworden psyche zelf te worden.

Bion over de mysticus en de groep

De jonge man stelt het probleem waarover Bion (1970) schrijft in *Attention & Interpretation*. In dit boek denkt Bion na over de verhouding tussen de mysticus en de groep in het algemeen en toegepast op het domein van de psychoanalyse in het bijzonder. Bion vertrekt op zijn beurt van een idee van Nietzsche, dat Bion als volgt formuleert: 'A nation exists ready to fulfill its proper function, namely to produce a genius' (Bion 1970, p. 74). Bion veralgemeent of abstraheert de nietzscheaanse, provocerende boutade en spreekt over de vitale verhoudingen tussen de groep of het establishment enerzijds en het genie of de mysticus anderzijds. Hij onderscheidt drie types verhoudingen, geïnspireerd door beschrijvingen in de biologie van de verhoudingen tussen levende wezens: de commensale, de parasitaire en de symbiotische verhouding. Deze laatste verhouding, de symbiotische, ziet Bion als de ideale – de nietzscheaanse zouden we kunnen zeggen. Maar Bion is iets genuanceerder, geanalyseerder wellicht dan Nietzsche. In de symbiotische relatie van mysticus en groep kunnen beiden zich ontwikkelen en ontplooien en is er een wederzijdse erkenning dat men elkaar nodig heeft, waar in Nietzsches boutade alleen typisch misprijzen voor de groep klonk: de natie bestaat slechts om een genie te produceren. De parasitaire relatie leidt per definitie tot vernieling van minstens één van de betrokken partijen: meestal van het mystieke genie dat in de groep geïsoleerd of uit de groep verbannen of op een andere manier uitgeschakeld wordt. Maar het geïnspireerde individu kan ook onverteerbare, te ontwrichtende boodschappen hebben voor de groep, die hieraan ten onder gaat. De commensale relatie ten slotte is de situatie waarin groep en mysticus parallelle levens leiden. Ze bestaan naast elkaar zonder dat ze elkaar opmerken, of eventueel is er sprake van negatie. Er is geen opvallende destructie, maar evenmin is er sprake van een vruchtbare, constructieve evolutie.

Bion past deze ideeën toe op de psychoanalyse als organisatie en schetst de situatie als volgt: 'Het Establishment moet een substituut voor genie vinden en aanbieden. Een van haar meer controversiële activiteiten bestaat erin regels uit te vaardigen ten behoeve van diegenen die niet van nature in staat zijn het psychoanalytisch zijn rechtstreeks te ervaren ... zodat ze als het ware bij volmacht toch nog kennis van de psychoanalyse kunnen verwerven en doorgeven. Leden van de groep hoeven aldus, ondanks hun onbekwaamheid, toch niet verstoken te blijven van het gevoel deelachtig te zijn aan een ervaring waarvan ze anders ten eeuwigen dage uitgesloten zouden blijven. Terzelfdertijd moeten de regels zo zijn dat ze lidmaatschap van genie bevorderen en niet belemmeren, dat ze talent aantrekken en niet afstoten. Dit is essentieel voor het verder blijven bestaan en voor de vitaliteit van de groep. Een Freud kan de psychoanalyse ontdekken en vestigen, maar ze moet in leven gehouden worden door een aanhoudende toevoer van genie. Dit gebeurt niet op bestelling, maar als er voorhanden is dan

moet het Establishment in staat zijn de schok op te vangen. Indien er geen genie voorradig is, en dat kan weleens heel lang duren, dan moet de groep in afwachting regels hebben en een structuur om ze te bewaken' (Bion 1970, p. 73).

Bion reflecteert hier duidelijk over de voorwaarden voor een symbiotische verhouding tussen genie en groep en meer bepaald over die situaties waarin gewacht moet worden op nieuw genie of situaties waarin zich eventueel nieuw genie aanmeldt. Deze situatie van wachten lijkt enerzijds kenmerkend voor onze tijd, in de betekenis dat het lang geleden is dat de psychoanalyse nog een Freud heeft voortgebracht, en anderzijds een structureel kenmerk van de psychoanalyse in de betekenis dat de vereniging de slaaf is en moet zijn van de psychoanalyse omdat het genie op wiens komst de psychoanalyse eindeloos wacht de analysant is.

In beide betekenissen doet het denken aan het verhaal van een werkloze jonge man in Amerika, die totaal ongeschoold en zonder talent, na twaalf stielen en dertien ongelukken ten einde raad solliciteert naar een baan bij de joodse synagoge in Manhattan. De klus bestaat erin elke dag acht uur aan de poort van de synagoge de wacht te houden voor het geval de Messias zou langskomen. De jonge man denkt dat de job voor hem eenvoudig genoeg is en vraagt benieuwd naar het salaris. De rabbi antwoordt: 'Het salaris bedraagt één dollar per dag.' 'Dat is niet veel', zegt de jonge man. 'Neen', zegt de rabbi, 'but job security is excellent.' Het wachten op de volgende inspirerende analysant of de volgende grote psychoanalytische denker kan nog lang duren. Ook in tijden van grote wanhoop is er toekomst voor de psychoanalyse.

Wachten op een Freud

Op een groot denker zit de psychoanalyse intussen al een tijd te wachten. Nog geen tweeduizend jaar maar minstens twintig. Wat de psychoanalytische vereniging – en laat me hier preciseren dat ik niet de Vereniging bedoel die lid is van de IPA, maar elke geïnstitutionaliseerde groepering van psychoanalytici, dus evengoed de Belgische School en allerhande lacaniaanse 'causes freudiennes et questionnements et quatrième groupes' – niet wil weten is dat er zich sinds Bion en Lacan geen geniale of mystieke inspiratie meer heeft gematerialiseerd, dat er onvoldoende 'bevoorrading met genie' is voor een levendig blijven bestaan van het psychoanalytische Establishment. Ik vraag me vaak af of de onmiskenbare crisis waarin de psychoanalyse verkeert niet vooral hieraan is toe te schrijven. Freud ontvouwde voor ons het domein van de psychische ruimte en Klein, Bion en Lacan wisten die ruimte nog wezenlijk uit te breiden. Maar intussen is al meer dan dertig jaar verstreken sinds de publicatie van Lacans *Écrits* in 1966 en Bions *Attention & Interpretation* in 1970 – twee jaar voor en twee jaar na Mei '68, die feesttijd van het onbewuste. Niets grensverleggend is sindsdien gebeurd in de psychoanalyse. Heel wat 'puzzle-solving'

nog wel, maar paradigmatische verschuivingen en gebiedsuitbreidingen niet meer.

Het is mogelijk dat het establishment mijn diagnose pessimistisch vindt. Zelf vind ik mijn diagnose optimistisch in vergelijking met de evaluatie van een stand van zaken door een van de mystieke iconen van de psychoanalyse avant la lettre, president Schreber, die op een bepaald moment vond dat 'al het in een verleden van 14.000 jaar verzette werk verloren was' en dat 'hij zelf ... de enige nog overgebleven werkelijke mens (was) omringd door enkele neergewonderde, haastig in elkaar gezette mannen' (Freud 1911, p. 81). Schrebers mening over de stand van zaken ontstond onder invloed van visioenen van 'ten dele afschuwelijke aard, maar ten dele ook weer van een onbeschrijfelijke grootsheid' (Freud 1911, p. 81), dus van het soort ervaringen dat de student in de casus bekoorde en beangstigde. Misschien zal ik zoals de genezen *Senatspräsident* moeten toegeven dat er geen grote tijdskloof is in de geschiedenis van de psychoanalyse en zal ik dan zoals hij toegeven dat 'uiterlijk beschouwd alles bij het oude is gebleven' (Freud 1911, p. 82). Maar voorlopig – dit is tot de toekomst heeft uitgemaakt of mijn 'theorie meer waan bevat dan ik zou willen, dan wel de waan meer waarheid dan anderen op dit moment geloofwaardig vinden' (Freud 1911, p. 91) – vrees ik dat de recentere theorieën misschien wel opvallend te weinig overeenstemming hebben met de waan om het establishment te laten evolueren, als ik aldus Freud in zijn slotbeschouwing over Schreber mag parafraseren.

Mogelijk vindt het establishment mijn diagnose in zekere zin niet onrealistisch, maar is men het er vooral niet mee eens dat dit een te betreuren stand van zaken is. Het establishment is het in dit geval uiteraard ook niet eens met Bion, die meent dat de vereniging een wezenlijke behoefte heeft aan de mystieke genialiteit van visionaire individuen. Het establishment kan het juist een goede zaak vinden dat de psychoanalyse verlost is geraakt van haar goeroes, haar mystieke genieën. Krijgt de psychoanalyse nu niet de kans om weer terug op de snelweg van de Wetenschap te geraken, wat het makkelijker maakt om een boterham te verdienen? Deze opvatting is zeker wijd verbreid in de geïnstitutionaliseerde psychoanalytische wereld. Niet ten onrechte is men ervan overtuigd dat de ziektekostenverzekering alleen nog wetenschappelijk verantwoorde prestaties zal subsidiëren. Velen geloven dat zich inspannen om te beantwoorden aan de zogenaamd algemeen aanvaarde criteria opdat een discipline maatschappelijk als wetenschap zou worden erkend de manier is om de psychoanalyse te redden uit een benarde en bedreigde situatie. Velen zijn er, met Fonagy (1998), de leidende coryfee op dit gebied, van overtuigd dat het desnoods enkel om strategische redenen noodzakelijk is dat de psychoanalyse empirische onderzoeken opzet die voldoen aan de normen van de 'evidence based medicine' (gelukkig hoort men ook andere geluiden zoals bijvoorbeeld Vassali 2001, p. 22). En in elk geval neigt het establishment ertoe de beoefenaars van de psychoanalyse binnen te loodsen in de veilige haven van de door de wet

erkende psychotherapiebeoefenaars. De vereniging wil niet weten dat dit 'die Sache selbst' in gevaar zou kunnen brengen. Die overtuiging dat conformeren en adapteren aan de maatschappelijke en wetenschappelijke verwachtingen noodzakelijk en realistisch is, is vooral verspreid in de op wereldvlak dominante Angelsaksische invloedssfeer, waar ons taalgebied met inbegrip van Vlaanderen steeds meer toe behoort. In de Romaanse culturen vigeren andere opvattingen. En het is gelukkig niet uit te sluiten dat het geboortecijfer in Hispanic gezinnen in de Verenigde Staten ooit het tij zal doen keren en opnieuw een Romaanse cultuur mondiaal dominant zal maken. Maar herinneringen aan een paar eeuwen geleden of visioenen over de tweeëntwintigste eeuw zijn weinig praktisch voor het oplossen van de actuele problemen van de psychoanalyse. Ze behoren in het beste geval tot het domein van de schoonheid en de troost.

Tot hiertoe hebben we de vraag nog niet gesteld hoe het komt dat de psychoanalyse functioneert zonder genieën, dat het blijven wachten op een nieuwe Freud is. Het is een vraag waarop het antwoord zou kunnen zijn dat de vereniging daar zelf de verantwoordelijkheid voor draagt en dus een antwoord dat de vereniging verkiest te ontkennen of met alle ter beschikking staande psychologische strategieën liever zou omzeilen. Het is niet a priori uit te sluiten dat er geen genieën voorhanden zijn, niet omdat ze nu eenmaal een zeer schaars goed zijn, maar ook omdat de vereniging het ontwikkelen ervan belemmert. In de woorden van Bion is het best mogelijk dat we er niet voor zorgen 'to attract genius' en dat we potentiële genieën eerder afstoten en hinderen ('repel and hinder'). Of in termen van de biologische metafoor: misschien hebben zich met genieën vooral parasitaire of commensale relaties ontwikkeld. Aangezien genie en narcisme onvermijdelijk in elkaars buurt liggen en narcisme de ervijand is van de psychoanalyse, is het risico dat we genie vernietigen niet denkbeeldig. Historische illustere illustraties van dit proces zijn Adler en Jung. En mogelijk gedragen we ons sindsdien op een subtiele manier ook wel parasitair tegenover de gecanoniseerde auteurs. We formoliseren Freud en Bion, Klein en Lacan als we er heilige huisjes, sacrale teksten van maken. En wie kan er blind voor zijn dat we dat doen en erger nog, het bovendien voortdurend ook ontkennen? (Dit proces van 'doctrinification' van het werk van Freud is recent beschreven door Herrmann, 2001.)

De spontane ontwikkeling van een groep is structureel anti-individu, of anders gezegd: de groep beschouwt het individu als individu per definitie als anti-sociaal. Hoe langer een vereniging bestaat hoe meer ze individuvijandig wordt. Ook zo bekeken ziet het er somber uit voor de psychoanalytische verenigingen: hoe langer het duurt hoe meer ze groepaal, dit is gescleroseerd, geraken en hoe minder kans er is dat ze de komst van een verlossend genie tolereren. We excommuniceren geen Jungs meer, maar misschien is dat omdat ze er zich wel voor hoeden nog te komen.

Een Engelse vriend en analyticus zei het al jaren geleden: wie in deze tijd

creatief is, wordt geen psychoanalyticus. En onlangs nog confronteerde de assistente psychiatrie in ons centrum mij met een vermoedelijke waarheid die ik zeer pijnlijk vond om te horen: 'Wat niet zo aantrekkelijk is aan de psychoanalyse is dat je je zo erg moet conformeren aan een heleboel groepsregeltjes.' Het deed me een tocht maken in mijn hoofd naar een vorige eeuw. Ik werd teruggekatapulteerd naar Londen, september 1981. Ik ging naar het 'introductory event' in de Tavistock waar ik een jaar opleiding zou volgen. In mijn verbeelding was de Tavistock Clinic een soort opvangtehuis, een postkuurhome, voor ex-revolutionairen van Mei '68. Na de dood van het marxisme was de psychoanalyse immers het voor de revolutie richtinggevende gedachtegoed geworden? In de Tavistock was Laing geweest, de auteur van *Strategies of Experience* en van een boek over Sartre (1964), een belangrijk idool van de softgedroegde romantische Mei-'68-adolescenten. Ik had me dus goed voorbereid op de openingsceremonie, waarvan ik veel verwachtte. Ik was al vele maanden niet meer naar de kapper geweest en had een lange sjaal rond mijn nek hangen – tot bijna op mijn voeten – een beetje in Lacanstijl misschien. Ik was zeer verbaasd dat stafleden en opleidingen niets revolutionairs bleken te hebben. Iedereen was zeer conventioneel gekleed: mannen met das en soms zelfs in driedelig pak en iedereen keurig gekapt. En zoals de assistente nu was ik toen ook ontgoocheld over zo veel saai conformisme. Twintig jaar later ben ik samen met mijn collegae psychoanalytici de incarnatie ervan geworden in haar ogen. Ik besepte het niet. Het was geen kwestie van de vereniging die niet wil weten. Het was gewoon niet weten.

Wachten op een analysant

Over het genie waarmee het psychoanalytische establishment een vruchtbare symbiotische verhouding hoopt te beleven weten we één ding met zekerheid: hij of zij zal een analysant zijn geweest. Er is geen andere toegangsweg tot de psychoanalyse, hoezeer neurowetenschappers en neocognitivisten ook staan te springen om de vacature voor inspirerend genie in te vullen. Het is daarom heel cruciaal om op dit niveau na te gaan hoe de verhouding is tussen de vereniging en de analysant en ons af te vragen hoe de vereniging een hindernis kan zijn voor de analysant en uiteindelijk oorzaak zou kunnen zijn voor het in de kiem smoren van een toekomstig psychoanalytisch genie.

Wat de vereniging vaak liever niet wil weten – ik laat me opnieuw inspireren door het eerder gegeven citaat van Bion – is dat de vereniging slechts een distributiecentrum kan zijn voor een 'substitute of genius'. Ik zie een aantal mogelijke effecten van het blind zijn voor het feit dat de vereniging slechts voor een transmissie van psychoanalyse 'via volmacht' kan zorgen. Wezenlijk, structureel, is de vereniging afhankelijk van het zich realiseren van genie in de psychoanalyse. Slechts het 'being psychoanalytic' in een psychoanalyse van analysant en/of analyticus kan de vereniging een reden

van bestaan geven, is de vervulling van haar eigenlijke functie. Zoals volgens Hume de rede slechts de slaaf is en hoort te zijn van de passies zo ook is en hoort de vereniging de slaaf te zijn van de psychoanalyses.

De vereniging is sowieso de slaaf van de psychoanalyses. Uiteindelijk is een vereniging altijd product van de psychoanalyses van haar leden: de successen en de mislukkingen van de individuele analyses bepalen hoe de verenigingen eruitzien. De mate waarin analysanten en psychoanalytici de psyche durven verkennen, én de mate waarin ze in plaats daarvan zich proberen te conformeren aan een maatschappelijk erkend establishment, én de mate waarin overdrachten doorgewerkt dan wel onderdrukt zijn, bepalen het functioneren van de vereniging.

Mijn hypothese is dat de vereniging dat liever niet wil weten. Bovendien en erger nog gedraagt de vereniging zich alsof ze de slaaf niet hoort te zijn van de psychoanalyses. De vereniging komt voortdurend in de verleiding de zaak om te keren en van de psychoanalyses slaafjes te maken van de vereniging. Historisch het meest schrijnende voorbeeld hiervan is geweest dat in sommige verenigingen het rapport van de leeraanlytici doorslaggevend is geweest voor het progressief tot het lidmaatschap van de verenigingen toelaten. Nederlandse analytici hebben trouwens het voortouw genomen bij het stoppen van een dergelijke ontsporing.

Maar via allerhande wegen komt de kat natuurlijk altijd weer. Want een beoordeling over een psychoanalyse, hoe absurd dit ook is, blijft altijd een onvermijdelijk criterium in een toelating voor lidmaatschap van een psychoanalytische vereniging. In lacaniaanse groepen heeft men nogal wat geëxperimenteerd met formules die deze fundamentele moeilijkheid buitenspel zouden zetten. Het adagium van deze experimenten is daarbij altijd een van die tot de verbeelding sprekende en blijvend reverbererende adagia van Lacan: 'L'analyste ne s'autorise que de lui-même.' Psychoanalyticus zijn is geen diploma dat uitgereikt kan worden, maar een verantwoordelijkheid die men neemt. Het is een stap die men zet. In lacaniaanse kringen spreekt men over 'la passe': iemand neemt zelf initiatief om zich door een aantal collegae te laten erkennen, eerder dan dat men langsgaat bij een vooraf door een psychoanalytisch instituut opgerichte jury. In die kringen wordt een ander standaardelement van een psychoanalytische opleiding in één adem ook onderuit gehaald: er is geen sprake van supervisie, van controle, van toezicht op analyses. Zo spreekt de belangrijke quatrième groupe bijvoorbeeld van 'analyse quatrième' in dit verband. Misschien vindt in zo een vierde analyse ook wel gewoon supervisie plaats maar toch herinnert de benaming er voortdurend aan dat hier dingen gebeuren waarvan de vereniging liever niet onder ogen ziet dat ze fundamenteel strijdig kunnen zijn met de psychoanalyse. In dit tijdschrift is hiervan trouwens een fraaie klinische illustratie gegeven in de brief van de analysante die de psychoanalytische wereld meldde hoe dramatisch de gevolgen kunnen zijn als supervisanten doen wat hun supervisors hun met de beste bedoelingen wijsmaken.

Van lacaniaanse verenigingen kunnen psychoanalytische verenigingen ongetwijfeld niet alleen veel leren dat ze kunnen en moeten distribueren onder diegenen die niet 'by nature fit' zijn 'for a direct experience of being psychoanalytic', maar vooral ook veel over hun blinde vlekken als vereniging. Natuurlijk hebben de lacaniaanse verenigingen ook zelf hun blinde vlekken. Institutioneel maken ze er weleens een potje van, wat zeker evenmin bevorderlijk is voor die Sache selbst van de psychoanalyse. In die kringen lijkt soms sprake van een moeiteloze productie en proliferatie van genieën, maar ontbreekt het aan groepen die ervan zouden kunnen profiteren, en zijn de overdrachten er misschien minder onderdrukt maar anderzijds wellicht te weinig geanalyseerd.

Nu is wijzen op de gebreken van de anderen een verdedigingsmechanisme waarmee we goed vertrouwd zijn, dat we scherp kunnen observeren in individuele analyses, vooral van anderen. Op het vlak van verenigingen is het een bijna niet uit te roeien probleem. Door een gemeenschappelijke vijand te definiëren wordt een volkje verenigd. Andere verenigingen bewijzen hier vaak uitstekende diensten. Als psychoanalytici versterken we onze identiteit niet alleen door kritisch te zijn over gedragstherapeuten en rogerianen. We voelen ons ook goed in onze psychoanalytische referentiegroep door ons beleefd, en na een glaasje op zelfs iets vulgairder, laatlunkend uit te laten over andere psychoanalytische groepen, die te rigide zijn of te laks, te wild of te geconformeerd, te onderwerpend of te anarchistisch, te empirisch of te filosofisch, te zeer individualiteiten nekkend of te zeer kloonmachines van pseudogenieën. In Engeland hoorde ik meer dan eens dat 'Lacnians quite simply aren't psychoanalysts', en bedoelde lacanianen spreken over de Britse egopsychologen als de grote perverteerders van Freuds gedachtegoed. Opvallend is daarbij dat dit allerm minst teruggaat op kennis of ervaring. Het is, net zoals racisme, een uitdrukking van het gegeven dat we steeds opnieuw dreigen te vervallen in een functioneren volgens schizoparanoïde apriori's. Op institutioneel vlak is er minder evident een noodzaak – laat staan een vraag – om die defensieve schizoparanoïde fantasmata te analyseren dan in een individuele analyse. Ze lijken zelfs lange tijd functioneel te zijn doordat ze cohesie tussen de leden bevorderen. In tijden van crisis, indien er te lang op een mystiek genie gewacht moet worden, kunnen de kaarten iets anders liggen.

Het is niet erg leerrijk en zelfs narcistisch zichzelf te bewieroken en daarom wil ik er niet lang bij stilstaan, maar het kan niemand ontgaan dat dit Tijdschrift voor Psychoanalyse – misschien wel ontstaan uit een diepe crisis van onze discipline – de verenigingen structureel dwingt hun schizoparanoïde fantasmata onderling te confronteren. Het maakt het Tijdschrift tot een boeiende, hoewel soms pijnlijke onderneming.

Wat de vereniging niet weet

Hiermee heb ik explorerend enkele hypothesen geformuleerd over wat een associatie van psychoanalytici niet wil weten en ik recapituleer ze nog eens. Ik denk dat de verenigingen niet willen weten:

- dat er een tekort is aan vernieuwend genie;
- dat dit tekort een probleem is in plaats van een gelegenheid om wetenschappelijk te worden;
- dat de verenigingen zelf verantwoordelijk zijn voor het niet opdagen van nieuw genie;
- dat ze bestaand genie canoniseren en aldus ‘doctrinificeren’;
- dat verenigingen spontaan evolueren tot individuvijandige bendes;
- dat verenigingen geen psychoanalyses kunnen produceren;
- dat ze geen psychoanalyses kunnen noch horen te beoordelen;
- dat ze zelf producten zijn van analyses;
- dat verenigingen in hun onderlinge interacties al te vaak functioneren als ‘basic assumption groepen’;
- dat aldus functioneren een probleem zou zijn.

Maar nu moet ten slotte nog de vraag gesteld worden hoe verklaard kan worden dat ik kan suggereren dat het establishment, de psychoanalytische verenigingen, dit zogenaamd allemaal niet wil weten terwijl ik zelf toch een vertegenwoordiger ben (ex officio) van dit establishment. En er stelt zich het probleem dat deze beschouwingen over wat de verenigingen niet weten of zelfs niet willen weten toch werden gesteund door literatuur, die geproduceerd is door datzelfde establishment, van Bion tot Vassali en Herrmann.

Zaait dat geen verwarring of strooit het zelfs geen zand in de ogen? Is dat niet te vergelijken met Kernberg, momenteel IPA-voorzitter, die vrij recent nog een artikel schreef met de titel: *Thirty methods to destroy the creativity of psychoanalytic candidates* (Kernberg 1996)? Het lijkt een in het beste geval paradoxale en in het ergste geval perverse en perfide onderneming.

Zelfkritiek heeft in de psychoanalyse natuurlijk een lange en stevige traditie als een vitaal principe, misschien zelfs als het wezen zelf van de psychoanalyse: jezelf onderzoeken, jezelf compromisloos aan zelfkritiek onderwerpen is zeker een mogelijke definitie van waar psychoanalyse in wezen over gaat. In die zin is er niets bijzonder aan nadenken over wat men niet wil weten. Maar een andere dimensie van de analytische traditie is dat ze ons kan sensibiliseren voor onze blindheid. We kunnen dertig methoden noemen waarmee we de creativiteit van de kandidaten voor psychoanalyse kunnen vernietigen, maar er zijn ‘fifty ways to leave or to lose your lover(s)’ zoals Paul Simon zingt. Als vertegenwoordiger van een vereniging zijn er wellicht twintig zaken die ik niet wil of kan weten. Bovendien wil ik, zoals de patiënt van het begin en ondanks enige ambivalente ambitie, toch liever een lezing geven over psychoanalyse dan het mystieke genie ervan zijn, niet zozeer omdat mijn vrouw veel geld kost,

maar uit angst dat het oorverdovende lawaai van de psychische ruimte mij zou kunnen verblinden. Wat de vereniging niet weet, daarover moet ik verder dus wel zwijgen.

Literatuur

Bion, W.R. (1970), *Attention & Interpretation*. Karnac Maresfield Reprints, Londen, 1984.

Fonagy, P., H. Kächele, R. Krause E. Jones en R. Perron (1998), *An open door review of outcome studies in psychoanalysis. Report prepared by the Research Committee of the IPA at the request of the president*. Internet, <http://www.ipa.org.uk/research/complete.htm>.

Freud, S. (1911), *Psychoanalytische opmerkingen over een autobiografisch beschreven geval van paranoia (dementia paranoides), ('Het geval Schreber')*. Sigmund Freud Nederlandse Editie: *Ziektegeschiedenissen* 4. Boom, Meppel, p. 9-96.

Herrmann, F. (2001), *The training analysis at a time when theory is in short supply*. *International Journal of Psycho-Analysis* 82, p. 57-69.

Kernberg, O.F. (1996), *Thirty methods to destroy the creativity of psychoanalytic candidates*. *International Journal of Psycho-Analysis* 77, p. 1031-1040.

Laing, R.D., D.G. Cooper (1964), *Reason and violence, a decade of Sartre's philosophy-1950-1960*. Tavistock, Londen.

Vassali, G. (2001), *The birth of psychoanalysis from the spirit of technique*. *International Journal of Psycho-Analysis* 82, p. 3-25.

Summary

This paper begins with a case which illustrates the problem of psychoanalytic societies 'not wanting to know'. The case is interpreted using Bion's ideas about the relationship between the individual and the group. This leads to an exploration of mainly two questions.

The first concerns the consequences of psychoanalytic societies having to function without 'geniuses', and the hypothesis is made that psychoanalytic societies turn a blind eye to those consequences. The second question concerns the consequences of psychoanalytic societies unwilling to accept that they are and ought to be only the slaves of the formula for psychoanalysis inspired by Hume's famous dictum that reason is and ought to be only 'the slave of the passions'.